

CHARTA 77 A REÁLNÝ SOCIALISMUS

Miroslav Kusý

« Prvních křesťanů byly dva druhy, všš ? Zjevný a tajný. Ty zjevný se nechali předhazovat divoký zvěři. Ty tajný přes den obětovali římskejm bohům a v noci chodili přijímat do katakomb. Oba druhy církev uznává. Z těch sežranejch se stali světci. Ty tajný to přežili, a když nadešel čas, rozšířili učení Kristapána po všš zemi. »

Josef Škvorecký, *Mirákl*

Chartistické hnutie je rodným dieťaťom československého reálneho socializmu. Žiaľ, tento vynútený zväzok medzi mocou a bezmocnými ho nesplodil v láske : je plodom znásilnenia. Moc sa k otcovstvu nehlási a nemilovanému dieťaťu vypálila na čelo biľag stroskotanca a samozvanca. Tento biľag však nemôže zastrieť výrazné rodičovské gény ; odhaľuje iba pomery, za ktorých sa dieťa zrodilo.

Pomery sú to vskutku absurdné. Charta 77 sa zrodila z marazmu poaugustového konsolidačného a normalizačného procesu. Konsolidácia a normalizácia je už zo svojej podstaty proces bezperspektívny, pretože je návratný, smeruje späť k nejakému východiskovému stavu. V danom prípade je to kamsi ďaleko pred Január 1968. Túto faktickú bezperspektívnosť dosiahnutých a petrifikovaných výsledkov československej konsolidácie a normalizácie si rovnako dobre uvedomili predstavitelia moci, ako aj predstavitelia bezmocných. Prví ju vyjadrili vo svojej koncepcii reálneho socializmu, druhí vo svojej koncepcii chartistického hnutia.

Ak teda hovorím o absurdnosti pomerov, mám na mysli práve absurdnosť toho, čo sa u nás označuje za reálny socializmus. Chartistické hnutie je svojráznou (a v istom ohľade tiež absurdnou) reakciou na tieto pomery. Ak je to tak, nemožno ho pochopiť a vysvetliť ani z vonkajších faktorov a vplyvov (zo známych

Medzinárodných paktov, z Carterovej kampane za ľudské práva), ani zo všeobecných a abstraktných politických a mravných princípov (Sloboda, Pravda, Rovnosť). Nepochybne, vonkajšie vplyvy toto hnutie stimulujú a duchovné princípy ho stvárnajú, kľúč k jeho špecifičnosti však musíme hľadať v pomeroch, z ktorých vzišlo. Preto treba začať analýzou pomerov.

Reálny socializmus

Nie je to československý vynález. Naši politici a ideológovia ho iba prevzali a uplatnili na naše pomery. Pôvodne je to pojem, ktorý vyjadruje príslušnosť k sovietskemu bloku : mimo tohto bloku niet reálneho socializmu. Čínska realita nie je socializmus, eurokomunistický socializmus nie je realita. Juhoslávská realita vyvoláva rozpaky a aj rumúnsky socializmus je z tohto hľadiska stále pochybnejší.

Toto je však len vonkajšia a premenlivá stránka veci. Blok môže rozširovať a zužovať rodinu reálnosocialistických krajín podľa ochoty podriaďiť sa mu, podľa svojich taktických potrieb a strategických zámerov.

Pro domo sua vystupuje do popredia iná, nepomerne stabilnejšia kvalita reálneho socializmu. Je to kvalita vymedzená pôvodne predovšetkým negatívne : reálny socializmus *nie je* demokratický socializmus, *nie je* to socializmus s ľudskou tvárou. Úsilie o takúto humanizáciu socializmu predstavovalo prinajmenšom « naivitu a politický romantizmus » (Husák v Moskve 11. 6. 1969). Proti nim domáci realisti postavili najpr « tvrdú realitu » poaugustového *statu quo*, ktorý postupne skonsolidovali a znormalizovali do vlastného reálneho socializmu. Reálny socializmus je petrifikáciou poaugustovej tvrdej reality.

Jeho hranice sú dané etatistickým modelom socializmu stalinského typu. Modelom, ktorý bol svojho času nahlas a deklaratívne opustený, « prekonaný » a v lepšej spoločnosti sa neslušelo o ňom už rozprávať. Namiesto to sa socializmus začul členiť na nové sukcesívne etapy : na socializmus základov socializmu, na socializmus budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti a na socializmus samotnej rozvinutej socialistickej spoločnosti. Teoretici a ideológovia vedú doteraz scholastické spory o to, aké sú charakteristické črty tej ktorej etapy a kedy bude môcť tá či oná krajina o sebe prehlásiť, že prešla z jednej etapy do druhej. Nech sú však v ktorejkoľvek z nich, vždy sa nachádzajú v blokovej sfére reálneho socializmu, ktorý stojí a padá s etatistickým modelom. A tak sa už aj v lepšej spoločnosti znovu začína tento etatistický model verejne obhajovať.

Dôkazom toho je také najvyššie reálnosocialistické teoretické fórum, akým bola Medzinárodná vedecká konferencia o otázkach reálneho socializmu v Sofii (december 1978). Podľa našej tlače bol najvýznamnejším teoretickým príspevkom na tejto konferencii referát V. Bilaka, hojne citovaný a uvádzaný aj v ostatnej socialistickej tlači. Jeho základná téza pre vymedzenie reálneho socializmu je už *pozitívne* etatistická.

Klasikovia marxizmu, a to vrátane Stalina, vychádzali z *negatívne* etatistickej koncepcie socialistickeho štátu. Štát je nutné zlo, hovorí Marx. Ako takéto

nutné zlo za socializmu odumiera, hovorí Lenin : preto ho treba postupne obmedzovať a vytláčať zo života socialistickej spoločnosti. Stalin plne podpisuje túto negatívnu koncepciu socialistického štátu, zavádza však svoje povestné dialektické *ale* : štát je nutné zlo a musí odumrieť, to však dosiahneme len tým, že ho nateraz budeme maximálne posilňovať. Je v tom sofistika, ale aj uznaná podmienenosť a dočasnosť toho etatistického modelu socializmu, ktorý Stalin zaviedol. V. Biľak však odmieta už aj tento stalinský ostych pred klasikmi a namiesto k dialektickému *ale* siaha priamo k vyššiemu stupňu dialektiky – k negácii negácie klasikov : « Socialistický štát je *hlavnou vymoženosťou* robotníckej triedy », vyhlasuje odvážne vo svojom sofijskom referáte (*Pravda*, 18. 12. 1978).

Tu už nie je reč o žiadnom nutnom zle, o žiadnom odumieraní štátu : hlavná vymoženosť nemôže byť zlo, nemôže odumierať. Celé generácie marxistov a socialistov si naivne mysleli, že hlavnou vymoženosťou robotníckej triedy za socializmu je odstránenie vykorisťovania, vznik beztriednej spoločnosti a sociálnej rovnosti a že štát plní iba dočasnú, podriadenú a služovnú funkciu pre zabezpečenie týchto hlavných vymožeností. Z Biľakovej tézy však vyplýva, že tieto predstavy sa viažu na nereálny – naivný a romantický socializmus ; v reálnom socializme je hlavnou vymoženosťou samotný socialistický štát. Všetko ostatné musí byť teda tejto hlavnej vymoženosti podriadené, musí jej slúžiť. Sluha klasikov sa mení na reálnosocialistického pána, nástroj na cieľ, účelovosť na samoučel.

Že tu nejde o náhodné preroknutie sa, ale o premyslenú koncepciu, vyplýva z toho, že jej autor ju v uvedenom referáte ďalej tvorivo rozpracúva a svoj pozitívny etatizmus dovádza až k aplikácii na socialistického človeka. Ako ináč, aj pri tejto aplikácii ide i dialektickú negáciu pôvodného Marxovho východiska. Socializmus je smerovanie od občianskej (etatistickej) spoločnosti skutočne ľudskej, hovorí Marx. Na rozdiel od občianskej spoločnosti (ktorá je produktom buržoáznej revolúcie), kde sa človek mohol realizovať iba ako občan, pôjde v socializme už o *sebarealizáciu občana ako človeka*, pokračuje. Naopak ! – dôvodí V. Biľak – reálny « socializmus prináša novú kvalitu... *sebarealizácie človeka ako občana štátu* » (tamtiež).

Vidíme teda : ak je Marxov socializmus negáciou občianskej spoločnosti, Biľakov reálny socializmus je už negáciou tejto negácie, je návratom k etatizmu. Ak je najvyššou hodnotou Marxovho socializmu človek, najvyššou hodnotou reálneho socializmu je opäť občan. Ak v Marxovom socializme človek prekonáva svoje občianske bytie, ktoré sa takto degraduje na stále menej dôležitý prostriedok jeho sebarealizácie, v reálnom socializme občan opäť prevyšuje ľudské bytie človeka, toto sa opäť stáva len prostriedkom jeho sebarealizácie vo všemocnom občianskom bytí. Gorkého romantická veteš je nahradená novým heslom reálneho socializmu : *Občan – to znie hrdo !*

Prečo však *reálny* socializmus ? Marx s Engelsom pre svoje poňatie socializmu tento atribút nepotrebovali a proti hnutiu, ktoré sa v ich dobe označovalo ako « opravdivý socializmus », napísali dokonca jednu veľmi sarkastickú knihu (« *Opravdivý socialisti* », píšú v nej, sa budú « čoraz viac obmedzovať na malo-meštiakov ako na publikum a na impotentných a skrachovaných literátov ako

na predstaviteľov tohto publika ». (*Nemecká ideológia*, Bratislava, 1961, s. 405). Lenin začal realizovať socializmus bez tohto atribútu a dokonca ani Stalin sa ho na svoj socializmus neodvážil použiť. Ešte pred desiatimi rokmi kričali dnešní reálni socialisti unisono : Uznávame iba socializmus bez prívlastkov ! Prečo sa napriek tomuto všetkému rozhodli udeliť svojmu socializmu práve tento prívlastok ?

Reálnym socializmom sa určitá, známa časť komunistického hnutia výrazne oddelila od ostatných častí tohto hnutia a svoj dosiahnutý daný stav prehlásila za *realizovaný ideál*, za uskutočnený cieľ tohto hnutia. Pravda, tento realizovaný ideál je ešte len parciálny, nedokonalý, máme pred sebou ešte veľa práce na jeho dovršení – pripúšťajú reálni socialisti –, ale už je plne v našej moci, už je realitou, ktorú treba len dotvoriť. Toto rozštiepenie komunistického hnutia pozoruhodne pripomína rozštiepenie židovského náboženstva pred dvoma tisícmi rokmi. Židia čakajú na svojho Mesiáša, ktorý ich má uviesť do kráľovstva božieho na zemi. Časť z nich rezignuje, odíde s jedným z prorokov a prehlási : Mesiáš už je tu ! Kresťanstvo začalo svoju púť ako realistické židovstvo. A kde je vaše kráľovstvo božie na zemi ? – pýtajú sa kresťanov skeptickí Židia, ktorí Krista považujú za falošného proroka a naďalej čakajú na toho pravého Mesiáša. Toto je *reálne* kráľovstvo božie na zemi – znie odpoveď realistov – treba na ňom už len trochu popracovať !

« Komunizmus pre nás nie je *stav*, ktorý má byť nastolený, ani ideál, podľa ktorého sa má riadiť skutočnosť », hovorí Marx (*dtto*, s. 37). Ale pre reálnych socialistov je komunizmus práve takýmto typom ideálu, ktorý sa stal realitou v danom stave smerovania k nemu. Práve v tom spočíva principiálna bezperspektívnosť reálneho socializmu. To, čo je reálne, už nemá pred sebou dejinnú perspektívu : tú má iba to, čo ešte reálne nie je. To, čo je reálne, sa môže iba zachovávať pri živote, usilovať o svoju petrifikáciu. Reálne sa môže reprodukovovať, môže rásť a bujniť, môže silnieť, samo osebe však predstavuje historickú nudu. Dejinný vzruch sa odohráva tam, kde sa to, čo bolo ešte nereálne, stáva reálnym a reálne nereálnym. Petrifikácia reálneho je konzervatívna rezistencia danej skutočnosti proti tomuto dejinnému vzruchu, proti vývoju.

Reálny socializmus nahrádza dejinný vzruch horúčkovitým pseudovývojom. Vyvoláva zdanie intenzívneho kvalitatívneho vývoja neustálym vypočítavaním obrovských politických, kultúrnych, ekonomických úspechov : vyhrali sme voľby na 99,9 % ; zrenovovali sme renezančný kaštieľ, ktorý sme tridsať rokov pustošili ako skladište nepotrebných vecí ; v druhom roku šiestej päťročnice sme vysoko prekročili plán hrubej výroby. V porovnaní s týmito úspechmi sú všetky nedostatky zanedbateľné -- stačí na nich iba trochu popracovať. Energetická kríza je hlúpa lapálie, to, že iba necelých 25 % našich výrobkov dosahuje prvú kvalitu, je ťažkosť rastu, to, že raz niet soli, inokedy klinecov či toaletného papiera, vyplýva z nevedomelosti a nedisciplinovanosti spotrebiteľov. Aktuálne dejinné dianie zastupujú pompézne oslavy niekdajších dejinných udalostí : stého výročia narodenia, tridsiateho druhého výročia vzniku, šesťdesiateho výročia úmrtia, dvadsiateho ôsmeho výročia založenia. Reálny socializmus proklamatívne prechádza z jednej historickej etapy do druhej – z etapy budovania

vyspelej socialistickej spoločnosti do etapy vybudovanej vyspelej socialistickej spoločnosti, z etapy diktatúry proletariátu do etapy všeludového štátu – a pritom sa okrem osláv a formalít neudeje vôbec nič. Keby nebolo osláv, nikto by sa o tomto prechode ani nedozvedel, nikto by ho nepocítil na zmene pomerov. Zostáva ten istý štát, tie isté mocenské orgány, ten istý represívny aparát, rovnaký volebný systém, rovnaká branná povinnosť. Keď chcel iránsky premiér Bachtjár pred svojím pádom naznačiť len prostú zmenu kurzu, zrušil aspoň nenávidenú iránsku tajnú políciu. Reálny socializmus však mení celé etapy, a neurobí ani toľko.

Bezperspektívnosť tohto pseudodejinného diania je očividná. Reálny socializmus sa síce verbálne stále hlási ku konečnému cieľu komunistického hnutia, fakticky ho však odložil ad infinitum a zakotvil v realite dosiahnutého. « Komunizmom nazývame *skutočné* hnutie, ktoré prekoná dnešný stav », povedal Marx, a tým rozhodne nemyslel len stav roku 1845. Toto hnutie malo prekonávať *každý* dnešný stav. Reálny socializmus však vybudoval okolo svojho dnešného stavu pozičnú obranu. Preň sa vzdal hnutia. Nahradil hnutie vylepšovaním daného stavu, prostým rozmnožovaním jeho dosiahnutých výsledkov a reparáciami jeho trhlín.

Idealizovaná realita

« *Reálny socializmus je to, čo tu máme!* » – definoval svojho času túto jeho bezperspektívnosť a zakotvenosť do daného stavu už citovaný V. Biľak.

Čo je však to, čo tu máme? Odpoveď na túto otázku je vecou prístupu k tvrdej realite. Pre niekoho je tvrdou realitou zdražovanie v predajniach pre plebs a udržiavanie symbolických cien v špeciálnych predajniach pre elitu. Stredná skupina sovietskych vojsk a horibilné sumy na zbrojenie, čestné doktoráty a rády iránskemu šachovi, pripravené aj pre Chomejnšho, energetická kríza a zastaralý strojní park, diskriminácia celých veľkých sociálnych skupín a hnutie za občianska práva. To však nie je ten správny reálnosocialistický prístup k veci. Tento prístup nahradzuje marxistickú kritiku každého daného stavu jeho apoteózou. Realizovanému ideálu môže zodpovedať výlučne *idealizovaná realita*.

Čím je rozpor medzi ideálom a realitou väčší, tým viac sa musí ideál pristríhávať a okliešťovať, tým viac sa musí realita idealizovať. V prvom prípade ide o oblasť reálnosocialistickej teórie socializmu a komunizmu, v druhom o oblasť reálnosocialistickej ideológie. Jej úlohou je preklenúť rozpor medzi ideálom a realitou tým, že sa samotnej realite nastaví falošné zrkadlo, v ktorom sa vidí výlučne takou, akou by sa chcela vidieť, ktoré ju ukazuje čo najpodobnejšiu ideálu : je to zrkadlo falošného vedomia o sebe samej.

Reálny socializmus používa pri tejto idealizácii reality známu a osvedčenú *metódu socialistickeho realizmu*. Podľa nej je reálne iba to, čo je typické, a typické je iba to, čo zodpovedá danému ideálu, čo má perspektívu rastu k nemu. Máme napr. ideál socialistickeho človeka. Ten, kto v našej tvrdej realite nezodpovedá tomuto ideálu, nie je typický; kto nie je typický a napriek tomu jestvuje, je « zlá » realita, ktorá do reálneho socializmu nepatrí. Ten, kto nie je socialis-

tickým človekom, tu teda môže byť iba rezíduom minulosti, agentom imperialismu, disidentom : v každom prípade je to cudzí živel. Pretože však takýto cudzí živel je už ex defínito mimo reálneho socializmu, máme v reálnom socializme iba samých socialistických ľudí. Čo na tom, že si ich musíme vymýšľať a že zdrcujúca väčšina národa je ešte stále cudzím živlom reálneho socializmu : podstatné je to, že socialistický človek je preň typický. Máme ideál slobodnej a tvorivej práce ako prvek životnej potreby socialistického človeka. Čo na tom, že táto slobodná práca sa zabezpečuje prostredníctvom pracovnej povinnosti, že jej tvorivý prvok sa u väčšiny národa prejavuje v hľadaní spôsobov, ako ju odflinknúť, že táto prvá životná potreba preň nie je potešením, ale len nutným zlom ako zdroj obživy. Typická a reálna je len socialistická práca.

A tak sa reálny socialista nutne stáva schizofrenikom. Ako praktický politik bojuje proti totalite šlendriánstva, úplatkárstva, pasivity, únikovosti, rozkrádačstva, bezzásadovosti v reálnom socializme, ako ideológ sa však rozplýva nadšením nad typickými prvkami socialistickej práce, socialistickej angažovanosti, socialistickej nezištnosti a socialistickej zásadovosti ; ako ideológ je socialickým človekom, ako praktický politik sa však lieči v Sanopse, nakupuje v špeciálnych predajniach, býva vo zvláštnej vilovej štvrti a svoje deti dáva vozíť do vybraných škôl úradnými 613kami.

Ako ideológ prevzal a rozvinul skoro k dokonalosti orwellovský jazyk na zahmlievanie a zpozitívňovanie negatívnych skutočností reálneho socializmu : zdražovanie sa v ňom nazýva vyrovnávaním cenových relácií, diskriminácia pred zákonom rovných občanov triednym prístupom k ním, energetická kríza objektívnou ťažkosťou intenzívneho rastu, monopol na informácie slobodnou informácií, uplatňovanie práva na slobodu vierovyznania náboženskou zaostalosťou, na slobodu politického názoru antikomunizmom, na slobodu kritiky deštruktívnym postojom, na slobodu združovania protištátnou činnosťou ; je to jazyk všeobsiahly, ktorý zasahuje až do najbanálnejších sfér každodenného života : hasiči sa v ňom volajú požiarnici, policajti príslušníci, väznice nápravno-výchovnými zariadeniami, tajná polícia štátnou bezpečnosťou, havária atómovej elektrárne prevádzkovou poruchou a uchlastanie sa okresného tajomníka k smrti obetovaním života za vec socializmu.

Takýmto spôsobom reálny socializmus spolitizoval a zideologizoval všetko, celú totalitu života : je to totálna politika a totálna ideológia. Pravda, táto totalita politiku a ideológiu zbezmočňuje, pretože v ich bezhraničnosti sa glajchšaltuje každý možný prejav ideologického a politického. Tu sa čokoľvek môže stať nebezpečnou politickou narážkou, škodlivým ideologickým faktorom : Shakespeárova *Macbetha* treba zakázať pre zmienku o spojeneckých vojskách a Gogolovho *Revízora* treba interpretovať výlučne ako obrázok z cárskeho Ruska ; hudobníci, ktorí si hrajú svoju muziku, a chlapci, ktorí si čítajú a opisujú texty nevýdávateľské autorov, sú súdení a väznení za poburovanie či za šírenie protištátnych materiálov. Takýto postup vedie z hľadiska moci k presvedčeniu, že každý občan je potenciálnym nepriateľom, a z hľadiska občana k rezignácii, že na každého z nás si môžu kedykoľvek niečo nájsť : kto u nás nemyslí a nerozpráva

tak, aby to nebolo možné kvalifikovať ako sústavné chováranie a znevažovanie verejných činiteľov vôbec a najvyšších predstaviteľov našich a spriatelených socialistických krajín zvlášť ?

Na druhej strane z toho vyplýva, že každý pozitívny prejav politického a ideologického sa maximálne formalizuje, nadobúda svoj pravý reálnosocialistický význam iba ako formálne manifestovaný prejav : tona uhlia navyše má iba vtedy tú správnu váhu, keď bola vyťažená na počesť x-tého Výročia Veľkého Vŕtazstva. Táto formalizácia a manifestácia ideologického môže ísť až tak ďaleko, že sa navonok úplne stráca faktická väzba medzi danou skutočnosťou a jej ideologickým ozmyslením – viď príklad Havlova zelovociara, ktorý predáva mrkvu a petržlen pod heslom : « Proletári všetkých krajín, spojte sa ! », dominujúcim výkladu jeho Zelovocu. Václav Havel plasticky ozrejmil hlbší zmysel tohto zelovociarovho počinu : nejde v ňom ani o proletárov, ani o zeleninu, ale o formálnu manifestáciu zelovociarovho socialistického uvedomenia, ktorá je preňho existenčnou otázkou. Zelovociar, ktorý by pridelené heslo nevyvesil, alebo by ho nahradil veci adekvátnejším sloganom (povedzme : « Proletári všetkých krajín, jedzte zeleninu ! », či « Vegetariáni všetkých krajín, spojte sa ! »), by mal možno šancu zvýšiť obrat predaja, v jej realizácii by mu však zabránilo okamžité vyhodenie zo zamestnania pre stratu dôvery podľa § 53, ods. 1, 2 Zák. práce. Reálny socializmus sa nespolieha na živelné manifestovanie socialistického uvedomenia občanom, ale tvrdo ho stráži a sankcionuje zákonom.

V danej súvislosti je však zaujímavá aj iná stránka veci : z čoho vyplýva táto totálna politizácia reálnosocialistického života ? Nepochybne, je to obsiahnuté v samotnej podstate totalitného režimu. Reálnosocialistické špecifikum však spočíva v tom, že keď raz začal s týmto typom idealizácie reality, nemôže skončiť na polceste, nemôže sa obmedziť iba na niektoré jej stránky, partie : to by znehodnotilo aj celok výsledného dojmu. Potemkinova metóda nemôže byť iná ako komplexná.

Reálny socializmus má ten handicap, že musí tvrdú realitu svojho života spájať so stopäťdesiatročnou teóriou klasikov marxizmu. ku ktorej ho viaže jeho historická spätosť zo socialistickým a komunistickým hnutím. Ideologický oblúk medzi realitou a teóriou je tak príliš vyklenutý, ideologické napätie medzi nimi dosahuje vysoký stupeň, ideologická daň, ktorú realita musí splácať teórii, je príliš veľká. Ani to nie je žiadne historické novum : väčšina prvých kresťanov bola obrezaná.

Totalitné režimy, ktoré vznikajú ad hoc, to majú z toho hľadiska jednoduchšie. Také nacistické hnutie nemuselo brať ohľad na žiadnych klasikov, utilitaristicky si ich vyberalo v priebehu svojho vŕtazného pochodu k moci, paberkovalo z Nietzscheho, Schopenhauera a iných, inštalovalo si vlastných klasikov priamo na mieste činu. Výsledkom bola účelovo zameraná teória germánskeho Nadčloveka a jeho práva vládnuť svetu, teória zdôvodnenia « Drang nach Osten », teória zotročenia a vyhubenia menejcenných národov a rás. Ideologické spojenie medzi nacistickou teóriou a nacistickou tvrdou realitou bolo teda krátke, priame a úderné : táto ideológia sa nemusela haliť do žiadnych humanistických fráz, mohla byť otvorene cynická a bezohľadná. Jej lži sa netýkali princípov, ale

spôsobov ich realizácie, nezahmlievali a neprekrúcali teoretické axiómy ani ich výklad, ale iba dosiahnuté úspechy pri ich praktickej realizácii.

Reálny socializmus je viazaný Starým zákonom klasikov, kamennými doskami Marxovho Desatora. Litera scripta manet, čo má svoje plusy i mínusy. K prvým, našťastie, patrí, že Marxove kamenné dosky komunistického desatora sú príliš všeobecné a previzionistické, takže je tu otvorené pole pre všetkých autoritatívnych vykladačov Jedine Správneho Učenia. Druhým je, žiaľ, skutočnosť, že do tohto Starého zákona sa nedopatrením dostali aj Piesne Šalamúnove – ľahkovážne diela mladého Marxa, aj mnohé, explikácie a interpolácie klasikov na margo budúceho usporiadania komunistickej spoločnosti.

Klasikov Starého zákona komunizmu sa táto ideológia nemôže jednoducho zriecť, nemôže nahradíť ich učenie otvorene cynickou teóriou reálneho socializmu, ktorá by jeho dnešnej skutočnosti, jeho zámerom a cieľom adekvátnejšie zodpovedala. Bola by to verejne manifestovaná zrada na hnutí, z ktorého reálny socializmus vyšiel a ku ktorému sa formálne stále hlási – a to dokonca ako jeho neadekvátnejší predstaviteľ. Čo sa dá v takejto situácii robiť? Dá sa paberovať v starých klasikoch, dá sa robiť zoznam vhodných citácií a zoznam citácií, ktoré sa v slušnej reálno-socialistickej spoločnosti radšej neuvádzajú, možno dokazovať, že mladý Marx ešte nie je « zralý » Marx, a že teda diela prvého treba brať s rezervou a diela druhého treba interpretovať tým pravým, jedine správnym spôsobom. Cez všetky tieto kozmetické úpravy však neustále vytŕča svoje čertove rožky výbušné revolučné učenie s celou svojou neúctou k akýmkoľvek autoritám, k akémukoľvek danému stavu. Musí preto vyvolávať nutne hrôzu u ideológa etablovanej reálnosocialistickej spoločnosti, ktorá spočíva práve na autoritách, na petrifikácii daného stavu.

A tak pretože kozmetická úprava klasikov Starého zákona komunizmu nestačí a má svoje hranice, doplná sa tento Starý zákon o Nový zákon komunizmu : má byť aplikáciou prvého na nové historické podmienky, má byť jeho dialektickým rozvinutím a dotvorením. Nový zákon komunizmu vstupuje do dejín ako leninizmus, prechádzajúci postupne do svojej stalinskej varianty, ktorá mu dáva svoj vrcholne pragmatický, utilitaristický punc použiteľnosti ad hoc.

Ako dobre vieme, Marx sám nepísal sväté knihy a proroktvá – z jeho diela sa také čosi stalo omnoho neskôršie a bez jeho pričinenia. Ani Lenin si nerobil ašpirácie na Nový zákon komunizmu : jednoducho pristupoval k Marxovi ako k svojmu učiteľovi, ktorého bral síce s povinnou úctou, ale bez školometstva. Nešlo mu o literu, ale o ducha marxizmu, a tak sa neváhal dostať aj do kontraverzií so svojím učiteľom tam, kde ho k tomu viedla analýza novej skutočnosti. Leninizmus povýšil na Nový zákon komunizmu až Stalin, ktorý jeho metódu pragmatickej analýzy skutočnosti a pragmaticky prispôbenej teórie jej premeny využil a zneužil ako teóriu a metódu utilitárneho ospravedlňovania danej skutočnosti. V tomto zmysle je preň leninizmus aplikáciou marxizmu prostredníctvom onoho povestného dialektického *ale*, ktoré vychádza z potvrdenia pôvodnej východiskovej tézy, aby ju potom podľa potreby upravilo alebo úplne prevrátilo v jej pravý opak.

Toto všetko spolu teda tvorí teoretické dedičstvo reálneho socializmu v dobe, kedy sa prehlásil za uskutočnený socialistický sen, za jeho realizovaný ideál. Pretože je to ideál posvätený klasikmi, zotráva v danom teoretickom dedičstve vo svojej pôvodnej veľkosti a čistote, nemôže byť spochybňovaný. Čo sa dá s ním robiť, sú iba účelové spôsoby jeho realizácie, posväcovanie použitých postupov a prostriedkov práve veľkosťou a čistotou konečného cieľa, idealizovanie reality podľa jeho obrazu. Nastolením reálneho socializmu sa teda ani trochu nezmiernil jestvujúci rozpor medzi teóriou a skutočnosťou, medzi ideálom a realitou : naopak, fakticky ešte viac vystúpil do popredia.

Čo robí reálny socializmus pre zmierňovanie a pre postupné odstraňovanie tohto rozporu ? V praxi, t. j. v jedinom reálnom postupe, ktorým sa to dá dosiahnuť, nič. Týmto postupom by bolo pretváranie reality smerom k danému ideálu, jej budovanie a rozvíjanie podľa neho. Všetky postalínske pokusy tohto typu boli však násilne prerušené : reálny socializmus sa zakotvil a etabloval práve vtedy, keď sa mu podarilo dokončiť návrat k stalinskému mocenskému modelu. Je to uplatnenie tohto modelu na konzumne pojatý socializmus, kde sa prednosti konzumnej spoločnosti rušia etatizmom a jej nedostatky totalizujú. Z komunistických cieľov sa sústredil na túto ich jedinú, podriadenú zložku a tvári sa, akoby jej plnením automaticky spel aj k naplneniu ostatných cieľov. Ústupky konzumným princípom sa v reálnom socializme vyhlasujú za socialistické vymoženosti, hoci je to od nich fakticky krok späť. Socialistické zriadenie vstúpilo u nás do života s proklamovanou progresívnou sociálnou politikou, postupne však začalo od jej zásad potichu ustupovať. Ako ináč chápať stále väčšiu diferenciáciu v dôchodkovom zabezpečení, ako ináč chápať napr. zmeny v riešení bytového problému ?

Pri výstavbe a distribúcii štátnych bytov sa zhruba uplatňovala proklamovaná sociálna politika ; družstevné byty boli od nej istým ústupkom so zachovaním práva intervencie v jej záujmoch ; nový zákon o predávaní štátnych bytov do osobného vlastníctva už vylučuje aj túto intervenciu : touto « vymoženosťou » socializmu sa reálnosocialistický štát vzdáva práva uplatňovať zásady svojej sociálnej politiky na tých, ktorí na to majú. Z hľadiska presadzovania konzumných princípov je to nepochybne logický krok, rozhodne je to však krok späť od socialistických vymožeností. Kto na to naozaj má, môže dnes už ísť s Čedokom aj za tú najdrahšiu hranicu všedných dní, stavia si luxusnú vilu, hodnú milionára, nakupuje v Tuzexe najmódnejší západný tovar a je absolútne spokojný s « tým, čo tu máme ». Kto na to však v reálnom socializme naozaj má ? Rozhodne to nie je robotník, ktorý zostal pri sústruhu alebo pri lopate, rozhodne to nie je oslavovaný « budovateľ socializmu ». Omnoha častejšie je to ten, kto socializmus hlása, a najčastejšie ten, kto ho sfce ani nebuduje, ani nehlása, ale v ňom už sám pre seba žije. Kto sa dnešným predstaviteľom reálneho socializmu odváži ešte pripomenúť striktnú Leninovu požiadavku o priemernom robotníckom pláte pre ktoréhokoľvek z nich ?

Ideológia akoby

Prax reálneho socializmu teda v žiadnom prípade a v žiadnej rovine nenasvedčuje tomu, že by sa vážne usiloval o nejaké sblížovanie « toho, čo tu máme » s vlastnými komunistickými cieľmi. A tak celá farcha tejto háklivej problematiky zostáva na pleciah reálnosocialistickej ideológie, ktorá už nemá inú možnosť ako dokazovať, že tu vlastne ani žiaden rozpor medzi komunistickými cieľmi a reálnosocialistickou tvrdou realitou nie je, teda ako idealizovať túto realitu. A tak suverénne tvrdí, že reálny socializmus je už uskutočnením Marxovho humanistického programu. Podľa citovaného sofijského referátu « dnešná skutočnosť prekonala však naše predstavy najmä v postavení človeka » – čím jeho autor prechádza do ideologickej sféry, kde sa cíti neskonale istejšie ako na klzkej pôde teoretických abstrakcií : « Pracujúci človek v Československu žije skutočne slobodne, je skutočným pánom svojej krajiny. Je to človek vzdelaný, na vysokej kultúrnej úrovni, uvedomelý vlastenec, internacionalista ». Reálni socialisti síce – pokračuje – « nemôžu preberať netriedne, abstráktne poňatie ľudských práv, slobôd a demokracie », avšak ich « socializmus prináša novú kvalitu demokracie, štátneho života, politických slobôd... » atakďalej. Čo by sme ešte mohli chcieť, o čo by sme ešte mohli usilovať ? « Vyriešili sme národnostnú otázku. Nemáme u nás zaostané oblasti. » « U nás si ľud skutočne vládne sám. » (Všetko z cit. referátu.) Marx i Lenin musia blednúť závistou a obdivom nad takýmto fantasticky, geniálne prostým uskutočnením tej najzložitejšej a najťažšej úlohy toho najheroickejšieho programu, ktorým človek vyzval na súboj svoj osud. Stačia k tomu apodiktické súdy : « Strana i ľud môžu byť hrdí na svoje dielo, na to, že v našej krajine sa vybudoval spravodlivý, demokratický, pokrokový, vysokohumánny spoločenský poriadok, o ktorom snívali a o ktorý zápasili celé generácie bojovníkov za šťastný život nášho ľudu. » (Správa XV. sjazdu KSČ.) *La comedia è finita*, sen je uskutočnený : môže k tejto dokonalosti ešte vôbec aspoň niečim prispieť nejaký budúci komunizmus ?

Ak sa tedy reálny socializmus zriekol vlastnej, imanentnej, interpretácie svojej skutočnosti adekvátnou teóriou, ak vo svojej praxi prehľbuje rozpor medzi touto skutočnosťou a permanentným komunistickým programom, maximálne si to všetko vynahradzuje vo sfére ideológie. Keď táto daný rozpor rieši idealizáciou reality, robí z neho tým ešte ostrejší rozpor medzi skutočnou realitou a idealizovanou realitou – pretože tým z potenciálneho, voči budúcnosti zameraného rozporu robí rozpor aktuálny. Ako sme si však už ukázali, tento aktuálny rozpor sa likviduje tak, že jedinou skutočnou realitou je pre reálnosocialistickú ideológiu idealizovaná realita, realita *comme il faut*. Vyriešili sme národnostnú otázku, a preto ak ešte sem tam vzniknú nejaké národnostné problémy alebo trenice, nemôžu byť *comme il faut*, sú pre nás len chimérou a netreba sa nimi zaoberať. Pracujúci človek je u nás vzdelaný, na vysokej kultúrnej úrovni a preto nevzdelaní a nekultúrni jedinci – akokoľvek masovo sa vyskytujúci – nie sú *comme il faut*, nejestvujú. Všetko rozumné je skutočné, ale všetko skutočné nemusí byť ešte rozumné, hovoril už starý Hegel. Reálny socializmus je heglovskú rozumnú skutočnosť, jestvujúca iba v svojbytnnej ríši reálnosocialistickej ideológie.

Celým svojím duchom a zameraním je to *ideológia als ob, ideológia akoby*, ktorú práve takto aj prijímajú obe strany : jej hlásatelia sa tvária, *akoby* ich ideologická ríša reálneho socializmu skutočne jestvovala v « tom, čo tu máme », *akoby* smrteľne vážne presvedčali národ o tejto jej existencii ; národ sa tvári, *akoby* tomu veril, *akoby* bol presvedčený, že žije v ideologickom reálnom socializme a podľa neho.

Toto *akoby* je tichá dohoda medzi oboma partnermi. Nakoľko nejde o dohodu medzi rovnoprávnymi partnermi, ale o dohodu medzi mocou a bezmocnými, porušujú ju podľa svojich možností obe strany. Moc sem tam pohrozí, že začne brať vážne tie položky tohto *akoby*, ktoré by boli pre národ nepríjemné : že bude, napríklad, trvať na socialistickom vzťahu k práci, na socialistickej pracovnej disciplíne, na socialistickom spôsobe odmeňovania podľa vykonanej práce, na socialistickom vzťahu k zákazníkovi, žiadateľovi, úradnej stránke, na socialistickej masovej kultúre v diskotékach, kníhkupectvách a televíznych programoch, na socialistickom športe vo futbale a hokeji a pod. Sem tam sa obráti dokonca aj do vlastných radov a vytkne okresným mocipánom zlozvyk prijímať k životným jubileám polmiliónové dary od im poddaných štátnych podnikov, nechať si na účet obce zrenovovať zdedenú chalupu v rámci akcie « Z », alebo vybudovať súkromnú asfaltku ku svojej vile, či v spoločnosti veselých kumpánov prepadnúť po polnoci dievčenský internát. Aj tieto hrozby sú však vo väčšine prípadov len *akoby*, a teda moc ich obvykle nemyslí vážne.

Ak moc porušuje dohodu o *akoby* tým, že to, čo je len *akoby*, berie občas a v niečom vážne, bezmocní ju porušujú tým, že toto *akoby* znevažujú a demaskujú. Hra na *akoby* plní však iba vtedy svoj zmysel, keď sa jej účastníci dôsledne vyhýbajú obom týmto krajnostiam. Znevažované a demaskované *akoby* prestáva fungovať, stráca svoju zástupnú účinnosť, obnažuje sa ako čosi trápne a nedôstojné. Reálnosocialistická moc si je veľmi dobre vedomá tejto základnej slabiny svojej ideológie *akoby*, a preto prísne stíha každé porušenie dohody v tomto ohľade, každé pokazenie hry jej partnerom. Pokiaľ sa toto znevažovanie a demaskovanie *akoby* deje mimo vlastné ideologické fórum, mimo hracej plochy, teda neverejne a poloverejne, je to ešte v poriadku a moc to v podstate trpí : nemôže stíhať každý protištátny vtip, každého, kto ho rozpráva a kto sa mu zasmieje. Takéto znevažovanie *akoby* je koniec koncov ešte stále v norme – aj protištátne vtipy sa s obľubou rozprávajú práve v kuloári každého ideologického fóra. Dnes už predsa nejde o to byť fanatikom vyznávanej ideológie, ale o hru na ideológiu *akoby* : a táto hra si žiada vždy aj primeraný odstup.

Podstatne iná situácia však nastáva vtedy, keď sa ideológia *akoby* zneváži a demaskuje verejne, teda na vlastnej ideologickej hracej ploche. Ten, kto to robí, hrubo porušuje pravidlá a musí byť potrestaný, privedený k rozumu. Ak to urobí zásadne a natrvalo, odstupuje z hry. Žiaľ, pretože je v nej nedobrovoľným partnerom, nemôže odísť z jej hracej plochy sám od seba a tak na nej prekáža tým, ktorí v hre ďalej pokračujú. Prekáža principiálne, pretože kazí celú hru. Je pre ňu omnoho deštruktívnejší než akýkoľvek vonkajší pozorovateľ, než akýkoľvek jednostranne zaujatý divák, pretože sa v nej stal antipartnerom. Takýto

je v podstate prípad reálnosocialistických disidentov, ktorí sa vlastným cieľavedomým pričinením dostali do tohto nezávideniahodného postavenia v reálnosocialistickej ideologickej hre na *akoby*. Jedinou šancou moci ako zachrániť svoju hru je totiž násilím ich odstrániť z hracej plochy, umlčať ich. Aj keď je to len hra, je v stávke príliš mnoho, než aby sa dalo jej kazenie trpieť.

Nepochybne, národ vo väčšine prípadov veľmi dobre vie o čo ide, v mnohých tuší, o čo by mohlo ísť, a v ostatných predpokláda, že za nimi nejaká tá čertoví-na určite je : v každom prípade je však voči reálnosocialistickej ideológii a priori skeptický, a priori ju podozrieva z nečistých úmyslov a zámerov. Napriek tomu naďalej pokračuje v hre na *akoby* a svoje výhrady si necháva pre seba. Na mátenie pojmov a relativizovanie mravných hodnôt si už zvykol. Nielen to – dokázal túto zbraň reálnosocialistickej ideológie *akoby* využiť vo svoj prospech, aplikoval jej používanie pre svoje potreby. Tou istou metódou, pomocou toho istého *akoby* ideologizuje svoje konanie proti moci, ospravedlňuje svoj spôsob života v rámci tvrdej reality. Proto nekradne z družstevného, ale si len berie zo spoločného, nekradne zo štátneho, ale si len vyrovnáva životnú úroveň, nezneužíva protekciu, ale uplatňuje socialistickú známosť, nehovára ale kritizuje chyby a nie je kritizovaný za chyby, ale ohováraný, neberie úplatky, ale prijíma malé pozornosti, nedáva úplatky, ale prejavuje vďaku za vybavenie svojej veci, neulieva sa v pracovnej dobe, iba sa zúčastňuje spoločenských posedení na počesť Veľkého Výročia niečich narodenín. Ideológia *akoby* ho demoralizuje nielen na vlastných ideologických fórach, ale cez ne preniká v prevrátenej, skarikovanej podobe aj do celého jeho života. Zvykol si na to, že aj týmto spôsobom sa dá žiť a prežiť – a tomu, kto sa v tom vyzná, kto v tom vie chodiť, žiť a prežiť nie práve najhorším spôsobom. Stačí mať hrošiu kožu, splácať moci primeranú daň lojality a konformnosti a nemiešať sa jej do jej záležitostí. V dohľadnej dobe neočakáva zmeny k lepšiemu a ani sám pre to nič nerobí ; považuje takéto úsilie za márne a jeho dôsledky pre seba odhaduje skôr negatívne. Aj on – podobne ako moc – sa preto skôr sústreďuje na pozičnú obranu toho, čo tu už má. Nie je to bohvie čo, ale mohlo by byť aj horšie.

Hra na *akoby* teda nedemoralizuje len moc. Rovnako zhubne pôsobí na oboch partnerov, na celý národ.

Charta 77

Chartistické hnutie vystúpilo na politickú scénu práve v tomto období exponovanej ideologickej rezignácie, politickej apatie a mravného nihilizmu národa. Na povrchu tejto politickej scény sa v tej dobe nedialo nič zvláštneho, nič, čo by extra upútavalo pozornosť domácej verejnosti. Kdesi pozatvárali nejakých mladých hudobníkov, o ktorých sa – okrem úzkeho mládežníckeho publika - nikto zvlášť nezaujímal. Toto tu predsa už bolo, je a bude : v období nástupu procesu normalizácie a konsolidácie toho bolo dokonca omnoho viac a prebiehalo to v tvrdej podobe. Kdesi sa ratifikovali a vstúpili u nás v platnosť akési medzinárodné pakty : to už bolo národu úplne ľahostajné, lebo o tom sa nedozvedel vôbec nič. Kdesi v Helsinkách sme sa zúčastnili akejsi konferencie na najvyššej úrovni : bola okolo nej síce hlučná novinárska kampaň, avšak to, čo sa

z nej prezentovalo národu, nijak nevyvolalo jeho pozornosť, lebo voči kampaniam tohto typu bol už dávno imúnny. Vcelku sa teda uzavrel bežný rok završovanej konsolidácie a normalizácie na domácej pôde a mimoriadne « úspešný » rok našej medzinárodnopolitickej normalizácie a konsolidácie. Svet nás začal brať opäť na vedomie a ideológia sa nad tým rozplývala nadšením : nikdy predtým sme nemali takú vysokú medzinárodnú prestíž – tvrdila, nikdy predtým sme nemali toľko diplomatických kontaktov, žiaden náš minister zahraničných vecí dovtedy nenacestoval toľko kilometrov.

A práve do tejto idyly vybuchla bomba Charty 77. Pokazila moci renomé, nabúrara jej pracne budovanú fasádu socialistickej skonsolidovanosti, a preto moc na ňu reagovala známou hysterickou kampanou. To už nebol sporadický prejav nespokojnosti toho či onho jednotlivca, s ktorým sa dalo rázne a pomerne potichu vysporiadať, tu šlo o verejný kolektívny protest so značnou svetovou publicitou. Tak aspoň vyznela vonkajšia stránka veci.

Národ však reaguje na Chartu pomerne rozpačito. Na oficiálnych ideologických fórach, kam je narýchlo nahnaný, sa rozvíja nové kolo hry na *akoby* : poväčšine jednomyslne sa hlasuje za rezolúcie proti Charte, proti stroškotancom a samozvancom, vydedencom a zapredancom. Kompenzáciou za túto vynútenú účasť na nechutnej kampani je zlomyseľné súkromné uspokojenie voči moci : konečne jej to za nás niekto otvorene povedal, konečne jej niekto vmietol do očí holtú pravdu. S tým sa spájajú aj jeho súkromné sympatie s chartistami. Prejavujú sa potajným stiskom ruky, hmotnou pomocou ich rodinám v núdzi, zapríčinenou existenčnou perzekúciou, pozitívnym mravným hodnotením ich občianskej odvahy.

Na druhej strane však popri tom všetkom prevládajú očividné rozpaky. Vyplývajú z postojov, racionalizujúcich intuitívne opatrnosť, znechutenie akýmkoľvek spoločenskými ideálmi a mesiášskymi posolstvami, s ktorými sa ho už toľkokrát snažili vyburcovať do čohosi, v čom si spálil prsty. Veď aj oficiálna ideológia mu už tridsať rokov predkláda veľký, krásny a čistý program, ktorého realizácia jeho rukami má preň znamenať raj na zemi. V mene tohto programu sa vešalo a v jeho mene aj rehabilitovalo. Dá sa tu vôbec ešte nejakému veľkému a čistému programu veriť ? Čo mu vlastne ponúka Charta ? Nový veľký a čistý program ?

Nie, hovorí mu, že sa v tejto republike porušuje socialistická zákonnosť, že sa nedodržiava jej ústava, že sa ignorujú nejaké medzinárodné paktý. Ale to všetko my predsa už dávno vieme, pociťujeme to na vlastnej koži, hovorí nám o tom naša každodenná skúsenosť – aj keď sme to nedokázali tak presne a odborne pomenovať, ako ste to spravili vy. Na to ste prišli až teraz ? Možno je to záslužné, iste je to odvážne, ale pre národ to nie je žiadna novinka. Žiadate dodržiavanie tejto zákonitosti, ústavy a medzinárodných paktov ? To je iste veľmi potešiteľné, lenže komu adresujete svoju výzvu : tej istej moci, ktorá toto všetko bez rozpakov porušuje, keď ide o jej záujmy. Čo chcete pre to urobiť ? To, že budete podpisovať a rozosielať ďalšie výzvy, protesty, v ktorých budete odhaľovať ďalšie krivdy, ďalšie zneužívanie moci, ďalší ekonomický, politický a ideologický marazmus a podvod ? Nedajte sa vysmiať : hádam si vážne nemyslíte, že

to s niekym pohne, že sa v moci ozve svedomie ! Čo sa v nej môže ozvať, je jedine vyšší stupeň nenávisti voči vám. Dráždite dravca pierkom a zabúdate, že v klietke nie je on, ale vy ! Vaša snaha je ušľachtilé bláznovstvo, statočnosť prakom vyzbrojeného Davida voči Goliášovi so železným kyjom.

« Nie je Charta podrazom voči nám ? »

Rezervovanosť národa voči Charte sa ešte stupňuje tam, kde Charta aj jemu nepriamo stúpa do svedomia. Pozrime sa na to z tohto hľadiska : toto exkluzívne spoločenstvo chartistov sa rozhodlo žiť ododneška v pravde, v boji proti zlu a krivde. Nieкто na to možno má, ale my, t. j. zdrvivúca väčšina národa, si takéto luxus nemôžeme dovoliť. My máme deti, rozostavané vily a chaty, máme podanú žiadosť o devizový prísľub, splácame pôžičku, chceme mať pokojnú starobu, prišli by sme o poľovnícky lístok a o závodnú rekreáciu v Tatrách. Dobré, sme ochotní vám fandíť, budeme vám držať palce. Svojou výzvou nám však na tieto palce tiež šliapete a chcete od nás čosi viac. Demystifikujete hru na *akoby*, lenže to je hra medzi mocou a nami. Sme síce jej nedobrovoľnými účastníkmi, ale sme v tom a už sme si na to zvykli. Hovoríte vlastne aj nám, že je nečestné a podlé, keď hlasujeme za rezolúcie, ktorým neveríme, keď tliekame prejavom, ktoré sú nám ľahostajné, keď manifestačne súhlasíme s opatreniami, ktoré v nás búria žľč, keď mlčky prijímame všetku tú skrivodlivosť, ktorá sa okolo nás deje a ktorá sem tam zasiahne aj nejedného z nás. Lenže to je predsa dohodnutá cena za to, že sa v práci nepretrhneme, že si pozháňame všetko, čo potrebujeme, metódou *catch as catch can*, že si môžeme hrať aj svoje private *akoby*. Odhaľovaním oficiálnej ideológie *akoby* odhaľujete aj túto našu súkromnú hru na *akoby*, požiadavka dodržovania dôslednej zákonitosti vo sfére moci by nevyhnutne musela zasiahnuť aj túto našu private sféru. Keby štátne orgány začali pracovať, ako sa patrí, my by sme museli makať, ako sa patrí, keby ony prestali rozkrádať štát vo veľkom, nám by to zatrhli v malom, keby ony prestali fingovať plnenie plánu, padlo by jeho skutočné plnenie na naše plecja. Keby to začali myslieť so socialistickým človekom, so socialistickým vzťahom k práci, so socialistickým súťažením, s celou reálnosocialistickou ideológiou vážne, odniesli by sme si to práve a výlučne my ! Nie je v tomto zmysle vlastne Charta podrazom voči nám ? Čo nám ponúka za to, ak pristúpime na jej zásadovosť a nekompromiesnosť ? Ušľachtilý pocit uspokojenia zo statočnej a dobre vykonanej práce, mravnú satisfakciu z čistých rúk a čistého svedomia ? Ale to sú naprosto iluzorné hodnoty v tomto prehnutom a skorumpovanom svete tvrdej reality, v ktorom žijeme a musíme žiť. Navyše, zhruba to isté nám predsa ponúka aj moc, a to za omnoho prijateľnejšiu cenu, pretože nám to poskytuje v ríši svojej ideológie *akoby*, v ríši svojho ideologického reálneho socializmu. Tam to predsa všetko už *akoby* je a tam sa od nás nechce, aby sme sa menili : stačí jej, ak súhlasíme s tým, že to všetko už *akoby* máme.

Bol by som veľmi rád, keby som sa principiálne mýlil v tejto interpretácii postoja národa, postoja širokých vrstiev prostých ľudí voči Charte : toho postoja, ktorý som mal možnosť vidieť a vycítiť za dva roky života medzi robotníkmi

ako jeden z nich. Abstraktné mravné hodnoty nemajú v tomto postoji príliš veľkú cenu. Mravné rozhorčenie nad spoločenskými neduhmi sa v ňom prijíma nanajvýš ako nezáväzná konverzačná téma a nie ako východisko k náprave. Realizáciu nápravy už dávno prestal považovať za svoju vec : pokiaľ k nej vôbec môže dôjsť, je predsa výlučnou záležitosťou vedenia, moci, vedúcej sily, ich rozhodnutia a prípadnej dobrej vôle. My do toho nemáme čo hovoriť. Nakoniec, aj Charta vychádza vo svojej výzve práve z tohto predpokladu, práve v tomto zmysle sa obracia k moci : nám to dáva iba na vedomie. Usiluje sa o dialóg s mocou o nás bez nás a my to teda berieme na vedomie.

Buďme si úprimní, po vecnej stránke Charta skutočne neponúka nič viac. Berme tvrdú realitu takú, aká je, hovorí Charta, iba veci nazývajte pravým menom. Berieme zriadenie, jeho politickú štruktúru, jeho mocenské orgány, všetky formálne zásady ich výkonu moci také, aké sú, a že to myslíme smrteľne vážne, slávnostne vyhlasujeme, že na tomto všetkom nechceme nič meniť. Nežiadame výmenu garnitúr, neponúkame alternatívny politický program, nie sme a nechceme byť politická opozícia. Kladieme iba tú najminimálnejšiu požiadavku, ktorú možno legálne predložiť v rámci mierneho pokroku v medziach zákona : dodržiavanie tohto zákona !

Charta a moc

Skutočne, na politický program je to mizivo málo. S takýmto programom by nevystačila ani tá najloajálnejšia opozícia vlády Jeho Veličenstva v ktorejkoľvek konštitučnej monarchii. Prečo teda tá podráždená reakcia reálnosocialistickej moci, prečo začala chartistov biť po hlavách práve tým zákonom, ktorého sa vo svojej petícii skromne dovoľávali ? Prečo na nich vyťahla paragrafy o poburovaní, šfrení, podvracaní a ešte mnohé ďalšie ?

Reálnosocialistická moc totiž od začiatku veľmi presne pochopila, že Chartu pre ňu ani zďaleka nie je takou nevinnou záležitosťou, akou sa navonok javí. Chartisti chcú *iba* nazývať veci pravými menami ! Za týmto dojemným úsilím o etickú a sémantickú čistotu politického jazyka sa však skrýva prvé čertovo kopýtko : nazvať veci pravými menami vo svojich dôsledkoch znamená strhnúť celú ideologickú fasádu reálneho socializmu, strhnúť kulisy a masky výpravného show o uskutočnenom raji na zemi, pokaziť celú hru na *akoby*. Ak tejto ideológii vezme práve toto, čo jej ešte zostane ? Zostane po nej nepreklenuteľná priepasť medzi tvrdou realitou reálneho socializmu a vznešeným komunistickým programom klasikov. *Nejde teda o pravé mená, o pravdu, ale o ideologickú deštrukciu celého reálneho socializmu, o podkopanie jeho ideologických základov* : takto hodnotí túto požiadavku Charty moc.

Jej druhá požiadavka je z hľadiska moci nemenej podvratná. Chartisti chcú *iba* prísne dodržiavanie socialistickej zákonnosti, opierajúce sa o ústavu a prijaté medzinárodne záväzky. Stavajú právny poriadok v socialistickej demokracii na miesto, aké má právny poriadok v buržoáznej pluralitnej demokracii, a vychádzajú z predpokladu, že právny poriadok tejto socialistickej demokracie by bol sám osebe celkom dobrý, keby sme sa ním naozaj riadili. To je však

nebezpečná, netriedna a nestranička interpretácia veci, lebo ohrozuje samotné mocenské základy reálneho socializmu. Pluralitná demokracia musí vychádzať zo svojho právneho poriadku ako z najvyššej konštanty, pretože práve ňou sú dané pravidlá voľnej hry politických síl, práve ona je to, čo sa zachováva pri výmene politických programov a garnitúr. Najvyššou konštantou totalitného režimu je však samotný nemenný politický program, ktorého garantom (a prípadným alternátorom) je samotná nemenná vedúca politická sila. Právny poriadok tu nie je ničím viac než pragmatickým nástrojom v rukách moci.

Aj pokiaľ je formálne stále rovnaký (čo obvykle nie je : u nás sme za 30 rokov vystriedali 3 ústavy), mení sa jeho interpretácia podľa aktuálnych potrieb tejto moci : výklad zákona sa sprísňuje alebo uvoľňuje, modifikuje tým či oným smerom na základe politického usnesenia, mocenskej smernice, nezávislá justícia sa mení na triednu justíciu, pravidelne inštruovanú o tom, ako treba uplatňovať zákon v zhode s tými či onými mocenskými zreteľmi. Socialistická ústava, socialistická zákonnosť nie sú predsa ničím, čo by stálo nad vedúcou silou tejto spoločnosti, nad jej politickú mocou. Sú súčasťou jej ideologickej nadstavby a v reálnom socializme sú teda neoddeliteľnou súčasťou jeho ideológie *akoby*, ktorá je tu na to, aby vytvárala vlastnú, úchvatnú ideologickú ríšu reálneho socializmu.

Žiadať však dôsledné dodržiavanie socialistickej zákonnosti v samotnej ríši tvrdej reality socializmu znamená v podstate žiadať zvrat týchto pomerov, postaviť zákon nad politický program danej mocenskej garnitúry, nad celú jej činnosť. Tu však niet iného garanta tejto zákonnosti okrem samotných držiteľov moci. Prijatť túto požiadavku teda pre nich znamená dobrovoľne si podkopať samotné základy svojej moci, zriecť sa svojho výsadného postavenia tvorcu a nositeľa, vykladača i uplatňovateľa zákona.

Je tu teda skryté obrovské čertovo kopyto tejto druhej základnej požiadavky Charty. Dodržiavať literu socialistickej zákonnosti, naplniť právny poriadok reálneho socializmu odevkvátnym obsahom aj obnovenie štátnej suverenity, aj renezančiu volených orgánov štátnej moci, aj obrodzenie Národného frontu, aj slobodné demokratické voľby, aj radikálne obmedzenie nepísaných privilégií mocenskej aristokracie a zrušenie jej nepísaného práva na mimozákonnú svojvôľu, aj striktné podriadenie výkonných orgánov orgánom voleným – a to všetko vo sfére samotnej tvrdej reality. Nepripomína táto skromná, nevinná požiadavka až príliš nápadne podobné skromné a nevinné východiskové požiadavky Pružskej jari? Vieme, ako to dopadlo, keď sa im začalo ustupovať : táto traumatická skúsenosť predstaviteľov moci doteraz u nich vyvoláva úzkostné sny. *Nejde teda o dodržiavanie zákonnosti, ale o mocenskú deštrukciu celého reálneho socializmu, o podkopanie jeho mocenských základov* : takto vykláda aj túto požiadavku Charty moc.

V tomto všetkom je teda obsiahnutý vlastný zmysel môjho úvodného bonmotu, že chartistické hnutie je absurdnou reakciou na absurdné pomery. Absurdnosť tejto reakcie je poznamenaná istou dávkou rýdzeho českého švejkovstva. Ten

Dobrý Vojak začal brať Mocnárstvo smrteľne vážne v dobe, keď to už definitívne vyšlo z módy. Nutne musel byť preto podozrivý na obe strany. Keď vyšiel do ulíc so svojou historickou výzvou « Na Belehrad ! », mocní ho považovali za podvratníka a tí bezmocní za provokatéra. Napriek tomuto rozdielu sa obe strany zhodli na tom, že je to prinajmenšom blázon. Ako však vieme, nebol to blázon a spôsob jeho boja za Mocnárstvo svojrázne prispel k jeho definitívnemu rozloženiu.

Neúctivé prirovnanie

Čo je však v tomto zmysle na Charte švejkovské ? Charta berie vážne moc v tom, čo o sebe hlása, ako sa proklamuje. Práve v tomto sa však neberie vážne ani sama moc, v tom ju neberie vážne ani národ. Tým, že Charta núti moc, aby tiež vzala vážne svoje proklamácie, je pre ňu podvratná, pretože moc to urobiť nemôže. Ak to myslí úprimne, je záležitosťou naivných bláznov, je utópiou ; ak si je vedomá toho, čo by pre moc znamenalo, je politickou provokáciou. V každom prípade však dostáva moc do úzkych : ta nemôže stiahnuť svoje proklamácie, pripustiť ich zneváženie, nemôže ich však ani uviesť do života. Charta toleruje moc a dobromyseľne jej napomáha k jednému i k druhému – a v tom je práve jej švejkovská črta.

Prirovnanie je to možno neúctivé, jeho zmyslom však nie je dehonestácia chartistického hnutia, iba jeho odpatetizovanie a uzemnenie. Ani z hľadiska Charty nejde predsa o samotnú Pravdu a Spravodlivosť ako také, ale predovšetkým o slušný, človeka dôstojný život. Chartistické hnutie bojuje za tento slušný život prostredníctvom boja za pravdu a spravodlivosť, pretože je presvedčené, že bez nich slušný život nie je dosť dobre možný. Cieľom tohto hnutia je teda človek, a nie abstraktná idea. Rovnako tu nejde o samotnú Zákonnosť ako takú, ale predovšetkým o pomery, v ktorých by bol tento slušný a človeka dôstojný život možný. Chartistické hnutie bojuje za takéto pomery prostredníctvom boja za dodržiavanie mocou proklamovanej socialistickej zákonnosti, pretože je presvedčená, že inak sú tieto pomery neznesiteľné. Cieľom hnutia nie je teda abstraktná zákonnosť, ale ľudské pomery dôstojného života človeka.

Tu, v tejto relácii medzi cieľom a prostriedkami, medzi zmyslom boja a spôsobmi jeho naplnenia tkvie teda základná sila chartistického hnutia, ale rovnako aj jeho základné slabiny. Charta sa proklamovala ako mravný program, a nie ako program politický a vyšla do boja za realizáciu tohto programu nie ako hnutie politické, ale ako hnutie mravné. V ríši reálneho socializmu sa odkiaľsi z temna dejín opäť vynorili prví kresťania. Tí zjavní z nich sa čitateľne podpísali, poslali Štátnej bezpečnosti svoje mená a adresy a nechávajú sa predhazovať divokej zveri. Tí tajní z nich cez deň obetujú reálnosocialistickým bohom a v noci chodia prijímať do chartistických katakomb. Tí zožraní sa možno dostanú do čítaniek ; tým druhým však potom zostáva nevďačná úloha udržať hnutie anonymne pri živote a do viesť ho až k realizácii jeho cieľov.

V tom, že sa Charta proklamovala práve takto, nepochybne spočíva jej veľká mravná sila. Okrem toho tu však nájdeme aj jej silnú politickú stránku. Aktívne

sa prejavuje v tom, že Charta kritizuje reálnosocialistickú skutočnosť pomocou verejne uznávaných mravných a politických princípov reálnosocialistickej moci, že požaduje iba splnenie toho, čo táto moc verejne hlása. Pravda a spravodlivosť, dodržiavanie zákonnosti – to nie je výmysel Charty, ale prastaré mravné hodnoty a politické zásady, ktoré si na svoju zástavu vpísalo aj komunistické hnutie, v mene ktorého reálny socializmus vystupuje. Táto moc nemôže teda vystúpiť proti Charte frontálnym útokom. Nemôže Chartu a jej dokumenty zverejňovať, nemôže verejne polemizovať s ich obsahom, nemôže ho verejne napadnúť a vyvracať, nemôže priamo zaň šikanovať a zatvárať chartistov. Sila tejto politickej stránky Charty vedie k tomu, že sa tu paradoxne vymieňajú úlohy : bezmocná Charta sa dovoľáva zákona, zákonná moc proti nej bojuje mafistickými metódami, porušovaním a zneužívaním zákona.

Skúška viery

Mravná sila Charty však v sebe zároveň nesie aj jej základnú politickú slabinu. Mravný program tohto typu sa totiž nemôže stať masovým programom, nemôže strhnúť verejnosť k masovému protestu, k masovému vystúpeniu. Mravný program tohto typu je hodnotovým, intelektuálne zdôvodneným postojom osobnosti ako jednotlivca, je to program, ktorý si jednotlivец kladie sám sebe : nesproneverí sa svojmu svedomiu, zostať verný svojim zásadám napriek všetkým protivenstvám. Je to súčasť osobnej filozofie človeka. Preto chartizmus – tak ako sa pôvodne proklamoval – nie je organizovaným politickým hnutím a nemôže byť organizovaným masovým hnutím, ale je skutočne iba voľným združením jednotlivcov, exkluzívnym spoločenstvom osobností, z ktorých každá vystupuje len sama za seba. Každá z nich sama za seba podstupuje svoju « skúšku viery » pred štátnou mocou a jej bezpečnostnými orgánmi, voči útrapám disidentského života v reálnosocialistickom klepci, pričom jej ostatné spoločenstvo môže nanajvýš držať palce.

Potiaľ proklamovaný program a proklamované hnutie Charty. Videli sme však už, že akonáhle sa tento program a toto hnutie uviedli do pohybu, dostali sa do výsostnej domény politiky a stalo sa z nich politikum. Moc i národ prijímajú chartizmus politicky a vyvodzujú z tejto interpretácie dôsledky : pre moc je to potenciálne nebezpečný protivník, pre národ aktuálne slabý spojenec. Pravdu majú obe strany. Jan Hus so svojím mravným programom obrody cirkve svätej nestrhol za sebou český národ : ten rezervovane – aj keď so slzami v očiach – čakal, ako to s ním dopadne v Kostnici. Vrchnosť pochopila skôr ako národ politický dosah, buričskú podstatu tohto mravného programu a poslala Husa na hranicu. Národ síce Husovmu mravnému programu obrody cirkve svätej fandil, *tato obroda* mu však neležala až tak na srdci, aby sa pre ňu tiež dal upáliť. Husitské hnutie ho strhlo až vtedy, keď si z tohto Husovho odkazu vyvodilo širší sociálny a politický program obrody celého života národa, obrody životných pomerov vôbec.

Charta stojí od svojich počiatkov pred tou istou dilemou. Môže aj naďalej zotrvávať na svojom východisku mravného programu a mravného hnutia exkluzívneho

Spoločenstva spravodlivých : ich politická interpretácia a prípadná realizácia je potom len vecou moci a prípadne aj verejnosti, ku ktorým sa so svojimi stanoviskami, výzvami a protestmi obracia. Jej zostáva len obhajovať ich vo svojej Kostnici, spoliehať sa pritom na milosť vrchnosti a na sympatie nás, na to, že jej mravný odkaz neupadne do zabudnutia s posledným upáleným chartistou.

Ešte stále jej však zostáva aj druhá možnosť. Je to možnosť, ktorej sa moc u Charty najviac obáva a ku ktorej ju fakticky stále viac tlačí, cez prizmu ktorej ju hodnotí aj národ. Ide v nej o vlastné – nie zvonku imputované, svojim cieľom adekvátne domyslenie a rozvinutie mravného východiska Charty do zodpovedajúceho politického programu a politického hnutia. Imanentné politikum je v Charte obsiahnuté od počiatku tým, že vystúpila s morálnou kritikou *politiky*, s mravnými princípmi *jej* obrody. Každý jej dokument je preto politickým dokumentom, každá jej akcia politickou akciou : túto skutočnosť Charta ani nikdy neskrývala a nekamuflovala. Toto immanentné politikum Charty je však doteraz podstatné, radikálne limitované hranicami jej mravného programu a mravného hnutia : mravný program končí pri princípoch a mravné hnutie pri verejne vyjadrenom hlase svedomia, pri etose výzvy.

Ako sme si už ukázali, s dôsledne domyslenou politickou interpretáciou Charty vystúpila práve moc : Charte nejde o pravdu, ale o ideologickú deštrukciu reálneho socializmu, nejde jej o dodržiavanie zákonnosti, ale o politický rozvrat daného režimu ! Charta si zväzuje ruky práve tým, že túto interpretáciu a priori odmieta. Nechajte si svoju ideológiu aká je, hovorí, umožnite len slušný život človeka v pravde a spravodlivosti ; nechajte si svoj režim aký je, pokračuje, vytvorte iba v jeho rámci slušné, zákonné pomery. Ak túto obranu chápeme ako výlučne mravnú výzvu, je utopická ; ak ju berieme ako taktiku konfrontácie s mocou, je švejkovská ; ak k nej pristupujeme ako k politickému programu, je nedôsledná, polovičatá a bezzubá.

Od mravných výziev k politickej činnosti

Tým, že Charta prenecháva právo vlastnej politickej interpretácie a dezinterpretácie svojich cieľov a svojho hnutia moci samotnej, dostáva sa do obranárskych pozícií : musí sa brániť proti tomu, že nie je antisocialistická a antikomunistická, že nie je riadená zo západných špiónážnych centier, že nie je produktom koncepcie erózie socializmu a pod. – ako jej to imputuje moc. Práve preto však právo takejto politickej interpretácie a dezinterpretácie nesmie ponechať moci samotnej, ale musí ho uplatniť vo vlastnom pozitívnom politickom programe. V ňom sa už nehovorí len to, čím politicky nie je a nechce byť, ale predovšetkým to, k čomu jej koncepcia politicky *pozitívne* vedie. Ide tu teda o alternatívny politický program, ktorý jej mravnú výzvu implicitne domyslí a rozpracuje. Znamená to, že ak slušný život človeka v pravde *naozaj* nie je možný v rámci danej reálnosocialistickej ideológie *akoby*, nevystačíme s mravnou výzvou tejto ideológii, aby sa polepšila : treba proti nej postaviť alternatívnu pozitívnu ideologickú koncepciu, ktorá bude zodpovedať uvedenému mravnému cieľu Charty ; ak daný reálnosocialistický režim *naozaj* nie je schopný zabezpečiť slušné a

človeka dôstojné zákonné pomery, darmo ho budeme napomínať, aby sa o to snažil : treba pre realizáciu týchto pomerov vypracovať zodpovedajúci alternatívny politický program. Toto všetko je v Charte obsiahnuté implicitne a passim, teraz však ide o to, aby to bolo vyjadrené aj explicitne a koncentrovane. Moc sa svojou politickou interpretáciou a dezinterpretáciou Charty natoľko intenzívne usiluje zahnať ju do kúta, že vyjadrenie imanentného politického programu už nemôže tento jej vzťah k moci zhoršiť – naopak, môže iba vyjasniť a precizovať pravú politickú podstatu ich vzájomného konfliktu.

Politický program je však mŕtvo narodené dieťa, ak za ním nestojí zodpovedajúce politické hnutie. Petičné voľné združenie rovnako zmýšľajúcich ľudí, exkluzívne spoločenstvo individuálnych chartistov je represívnymi mocenskými opatreniami od počiatku nútené k solidárnym akciám, ku koordinovanosti svojej sebaobrany, k aspoň elementárnym organizačným formám, bez ktorých sa sústredenej represii nedá čeliť. Sústredená represia si vyžaduje sústredenú obranu – a to je už zárodok pasívneho politického hnutia. Moc pristupuje k Charte ako k politickému hnutiu a tým ju núti, aby sa takýmto politickým hnutím naozaj stala. Tu už tiež nemá čo stratiť okrem chabej nádeje, ktorú poskytuje každá poľovačka na zajace : že sa totiž z uzavretého okruhu honcov a strelcov sem tam podarí nejakému tomu zajacovi uniknúť.

Z hľadiska sebaobrany je teda nepochybne už aj pasívne politické hnutie neporovnateľne účinnejšie, životaschopnejšie ako sebalepšie voľné združenie jednotlivcov. Z hľadiska alternatívneho politického programu však môže byť jeho nositeľom a garantom jedine aktívne politické hnutie, ktoré od sebaobrany prechádza k cieľavedomému, aktívnemu presadzovaniu tohto programu, od mravných výziev k celej širokej palete rozmanitých politických akcií a sústredenej politickej činnosti, od humanistickej osvety moci k vlastnej politickej konfrontácii s mocou.

Základným kameňom úrazu tejto koncepcie otvoreného prechodu Charty do výsadnej sféry politiky je skutočnosť, že totalitná reálnosocialistická moc a priori nepripúšťa alternatívny politický program a alternatívne politické hnutie. Aj keď Chartu práve takto neustále kvalifikuje, robí to zatiaľ ešte stále len v rámci svojho ideologického *akoby*. Keby sa Charta fakticky stala tým, čím pre moc už *akoby* je, musela by ju prekvalifikovať na ešte čosi horšie (zločinecké spiknutie, podvratné centrum a pod.), alebo uznať *fait accompli*. Prvú možnosť moc sporadicky využívala a naznačovala už v doterajšej kampani proti Charte. Verejne vyjadrený alternatívny politický program by jej nijako neľahčoval rozvinutie tejto možnosti, rozšírenie represálií, pretože takto by vznikla omnoho jasnejšia, jednoznačnejšia konfrontácia Charty nielen s jej mocenskou kvalifikáciou, ale aj so samotným skutočným mocenským politickým programom. Pôvodná mravná výzva Charty voči moci smeruje totiž k obrode jestvujúceho reálneho socializmu v duchu jeho proklamovaných princípov. Ak moc tejto obrode zakazuje vstup na svoju pôdu, ak sa pred ňou zabarikádovala, zostáva Charte možnosť, aby sa týchto princípov ujala sama, a to alternatívnym *socialistickým* programom, alternatívnym *socialistickým* hnutím. To logicky vyplýva z jej východiska, v ktorom berie ako danosť, ako rámec svojej činnosti socializmus, a to dokonca

socializmus reálnosocialisticky zdeformovaný. Nepôjde tu teda o konfrontáciu jestvujúceho socialistického programu s antisocializmom, ale o konfrontáciu mocenského pseudosocializmu s alternatívnym socialistickým programom, stelesňujúcim mravné a politické ciele Charty.

Sporný námet

Uvedomujem si, že je to veľmi sporný námet do diskusie o Charte, o tom, čím sme a čím chcem byť. Charta nechcela byť politickým programom a politickým hnutím : ak sa však ním de facto -- zásluhou moci a proti svojmu pôvodnému zámeru -- stala, treba z toho vyvodiť patričné dôsledky. O rozvinutie jednej možnosti som sa tu pokúsil. Možnosť švejkovskej taktiky som naznačil, ale nerozvíjal : javí sa mi len ako intermezzo medzi pôvodným zámerom Charty a tým, čím dnes fakticky je. Je tu však ešte aj ďalšia možnosť : že Charta napriek tomu všetkému sa bude stále sťahovať späť k svojmu pôvodnému východisku, že bude na ňom zotrávať. Napriek všetkým protivenstvám zostane exkluzívnym Spoločenstvom spravodlivých, zušľachťujúcich svoju bezúhonnosť a pracujúcich na mravnej obrode moci a národa. Ani to nie je málo. Dejiny už veľa krát preukázali, aký význam má príklad mravnej sily, vzor ľudskej statočnosti, odvahy vzoprieť sa nepravde, zlu a bezpráviu -- aj keď je to len v rovine verejne vyjadreného hlasu svedomia. Žiaľ, zároveň preukázali, že je to význam, ktorý tieto mravné hodnoty poväčšie nadobúdajú až cez obetovanie sa za ne.

Asi v tom zmysle, ako hovorí cynik Škvorecký v motte predoslanom tomuto pojednaniu.

SVĚDECTVÍ

Reprint prvního ročníku

Přijímáme záznamy na reprint dávno rozebraného, prvního ročníku *Svědectví* 1956.

V reprintech chceme postupně pokračovat. Ročník 1-1956 vyjde ještě v tomto roce.

Cena bude stanovena podle počtu objednávek.

Objednávky a dotazy na :

Buchhandlung DIALOG
Gutleutstr. 15
D - 6000 Frankfurt/M. 1
West Germany